

ZAPADNI BALKAN REDOVNI EKONOMSKI IZVJEŠTAJ
br.17 | proljeće 2020.

Ekonomski i socijalni uticaj COVID-19

TRŽIŠTA RADA

“Ti i ja” autor Tanja Burzanović (Crna Gora)

RER br. 17 je zbirka bilješki o ekonomskom i socijalnom uticaju COVID-19 koje će biti objavljene u tri dijela. Prvi dio je objavljen 29. aprila i fokusiran je na makroekonomski uticaj COVID-19. Ovaj drugi dio pokazuje kako se makroekonomski uticaj odražava na ljude u regiji. Ovaj dio govori o društvenom uticaju COVID-19 u zemljama Zapadnog Balkana u šest zasebnih bilješki o siromaštvu i blagostanju, radu, zdravlju, obrazovanju, zagađenju zraka i socijalnoj zaštiti. Treći dio, koji bi trebao biti objavljen početkom juna, fokusirat će se na specifična područja ekonomske politike - fiskalni, vanjski i finansijski sektor - te krizni uticaj na privatni sektor na osnovu izvještavanja firmi.

Tržišta rada i COVID-19 šok na Zapadnom Balkanu¹

- Prije početka krize koju je uzrokovao COVID-19, Zapadni Balkan je bilježio rekordno visoku zaposlenost i rekordno nisu nezaposlenost.
- COVID-19 kriza je je već anulirala dio postignuća tržišta rada na Zapadnom Balkanu: do aprila 2020. je izgubljeno 40 procenata od povećanja zaposlenosti u 2019.
- Očekuje se da će ukupan uticaj na zaposlenost biti bez presedana i široko-rasprostranjen, pa sve zemlje Zapadnog Balkana poduzimaju aktivnosti na pružanju podrške preduzećima da bi se zadržala radna mjesta i zaštitila zaposlenost.
- S početkom faze oporavka, vlasti ne bi trebale izgubiti iz vida rješavanje dugoročnijih izazova kao što su akutni nedostatak radne snage i vještina, te niska produktivnost.

Mjere za zaštitu života će imati negativan uticaj na tržišta rada na Zapadnom Balkanu. Ograničenja kretanja i socijalno distanciranje pogađaju ponudu i potražnju za radnom snagom, transport i putovanja na do sada nezabilježene načine. Kompletni sektori nacionalnih ekonomija su zatvoreni – restorani, hoteli, maloprodaja robe koja nije nužna, turizam, transport i dobar dio proizvodnje. I pored vladinih paketa podrške, poslovanje u cijeloj ekonomiji je pogođeno gubicima, koji ugrožavaju njihovo poslovanje i solventnost. Najviše su pogođene male i srednje firme i neformalni rad. Uticaj na djelatnosti u kojima ostvaruju prihod je posebno težak za nezaštićene radnike i najugroženije grupe u neformalnoj ekonomiji. Kod veće zastupljenosti neformalne, privremene i samozaposlenosti, veća je vjerovatnoća zatvaranja radnih mjesta, što treba biti riješeno sistemom socijalne sigurnosti. Detaljne opcije politike za pružanje podrške nezaposlenima i (novo) ugroženima,

kako se socijalni uticaji krize javljaju i tokom faze oporavka, se mogu naći u pratećim bilješkama RER-a, naročito bilješki: „Odgovor socijalne zaštite na COVID-19 krizu na Zapadnom Balkanu“.

Na početku COVID-19 krize, Zapadni Balkan je imao rekordno veliku zaposlenost

Stopa zaposlenosti u regiji je u 2019. narasla na istorijski visokih 45,6 procenata za dobnu grupu 15+, što je povećanje od 1,4 procentna poena (pp) u odnosu na 2018. Na kraju godine Kosovo je bilježilo najveće povećanje zaposlenih – 6,7 procenata u odnosu na isti period prethodne godine (g/g). Rast zaposlenosti je u Bosni i Hercegovini (BiH), Sjevernoj Makedoniji i Srbiji iznosio oko 4 procenta (g/g), a Albaniji 3,1 procenat, dok se u Crnoj Gori smanjio za 0,3 procenta (g/g). U 2019. je na Zapadnom Balkanu otvoreno 190.000 novih radnih mjesta, od čega više od trećine u Srbiji. Do kraja godine, zaposlenost u regiji je bila 7,7 procenata veća nego u junu 2008., kad je počela posljednja svjetska finansijska kriza, a regija je zabilježila pet godina neprekidnog rasta zaposlenosti od prosječno 2,8 procenata godišnje.

¹ Za ovu bilješku koju je pripremila Sanja Madžarević-Šujster, korisne komentare su dali Stefanie Brodmann, Marc Schiffbauer, Edith Kikoni, Enrique Blanco Armas, Jasmin Chakeri i Gallina Vincelette.

² Pogledati i prateću bilješku: “Osjetljivost zapadnog Balkana na Covid-19: Perspektiva na nivou firme.”

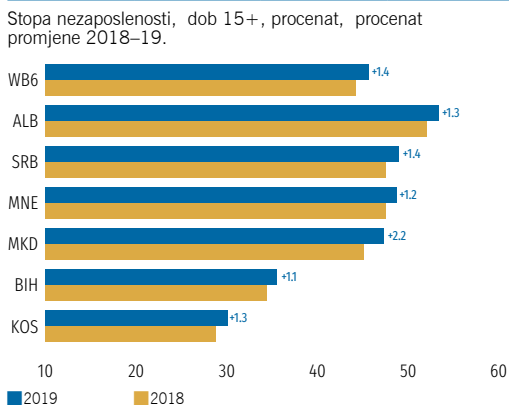
Zaposlenost je u regiji toliko povećana da je došlo do nedostatka radne snage i pritiska za povećanje plata. Nedostatak radne snage je i prije krize bio istaknut u Srbiji i Sjevernoj Makedoniji u prerađivačkoj industriji i transportu, a Crnoj Gori je nedostajalo radnika u turizmu. Povećanje najniže plate je u posljednje dvije godine podiglo prosječnu platu za preko 12 procenata. Bruto plate, izražene u eurima, su od 2017. narasle za 25 procenata u Srbiji, preko 21 procenat u Sjevernoj Makedoniji, 18 procenata u Albaniji i oko 10 procenata u BiH; na Kosovu i u Crnoj Gori je rast plata iznosi preko 2 procenta. Iako je zaposlenost najviše narasla na Kosovu, još uvijek je prisutan veliki fond neiskorištenih radnika.

Crna Gora je zabilježila najveće povećanje bruto plate, preko 780€, ali se razlike u troškovima radne snage smanjuju: u 2017. bruto plata u Crnoj Gori je bila duplo veća nego u Albaniji; sada je 1,8 puta veća.

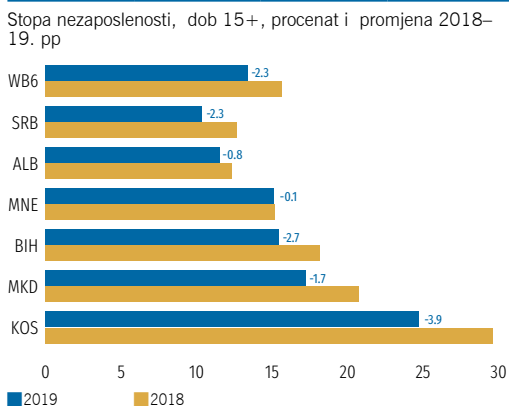
Stopa nezaposlenosti na Zapadnom Balkanu je opala na istorijski nizak nivo.

U 2019. je pala na 13,4 procenta, 2,3 pp manje nego u 2018., pri čemu je pad na Kosovu i u Sjevernoj Makedoniji iznosio više od 3,5 pp. U Albaniji je dostigla novi najniži nivo od 11,5 procenata; u BiH je pala na 15,5 procenata. Stopa nezaposlenosti u regiji u Q4 2019. je pala još više, na 12,7 procenata, a u Srbiji na jednocifren broj, približavajući se nivou EU od 6,1 procenat.

Slika 1. Stopa zaposlenosti je povećana širom regije u 2019....

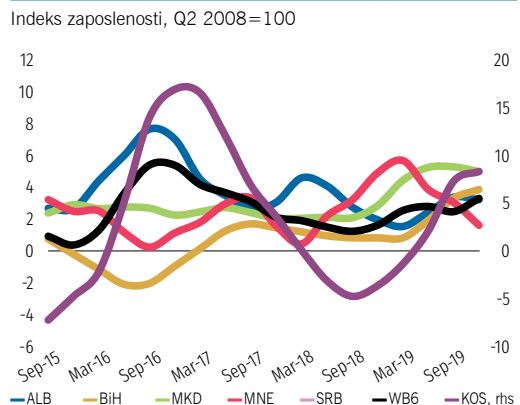

Slika 3. Stopa nezaposlenosti je dostigla nove najniže vrijednosti

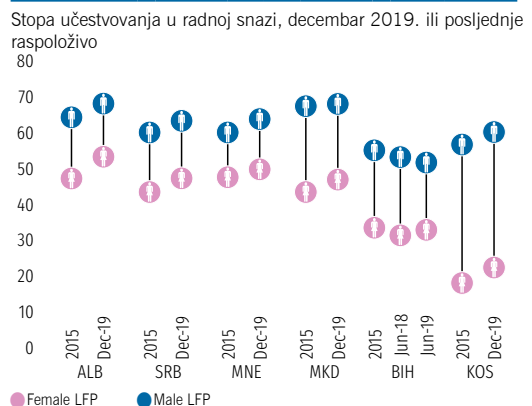

Izvori: Nacionalni zavodi za statistiku i procjene osoblja Svjetske banke.

Slika 2...a otvaranje radnih mjesta je čak ubrzano u Q4 2019.

Slika 4 ... a učestvovanje u radnoj snazi je poraslo jer je više žena ušlo u radnu snagu

Na Zapadnom Balkanu je u 2019. bilo 163.000 manje nezaposlenih nego u 2018., polovina od toga u Srbiji, a 20 procenata od njih su mladi, čime je nezaposlenost mladih smanjena za 4 pp, na manje od 29 procenata – što je najniža zabilježena stopa.

Do pojave COVID-19 krize, učestvovanje u radnoj snazi je još uvijek bilo nisko. U 2019. je vrlo malo povećano (rast od 0,3 pp) na 52,7 procenata, za čiji je dobar dio zaslužan ulazak više žena na tržište rada. Poboljšanja su se u najvećoj mjeri javila u Albaniji i Crnoj Gori, gdje je stopa učestvovanja povećana za preko 1 pp. Međutim, kad je počela kriza, skoro polovina stanovništva radno-aktivne dobi u regiji je bila neaktivna. Na Kosovu se neaktivnost povećala čak i prije krize; 70 procenata Kosovara je dočekalo krizu bez posla.

Rodne razliku u učestvovanju u radnoj snazi su se dalje smanjile u 2019. Učestvovanje žena je u regiji poraslo za 1,4 pp na više od 42 procenta, iako uz velike razlike između pojedinih zemalja Zapadnog Balkana. Albanija je predvodila rodnu inkluziju; stopa učestvovanja žena u radnoj snazi je dostigla novi najveći nivo od 53,3 procenta. Slijedi Crna Gora s blizu 50 procenata, kako se postepeno ukida naknada neograničenog trajanja za majke. Iako Kosovo još uvijek zaostaje, početni uspjesi su povećali stopu učestvovanja žena na preko 22 procenta žena radno-aktivne dobi. Razlika između muškaraca i žena po učestvovanju na tržištu rada se smanjila u cijeloj regiji, s blizu 19 procenta u 2018. na 17,4 pp– ali to se dijelom može pripisati smanjenju stope učestvovanja muškaraca u svim zemljama Zapadnog Balkana, osim Albanije i Srbije.

COVID-19 kriza je već anulirala dio postignuća na tržištu rada na Zapadnom Balkanu.

Smanjenje zaposlenosti je već evidentno na Zapadnom Balkanu. Podaci o učinku tržišta rada do aprila ukazuju da je do najvećeg godišnjeg povećanje broja nezaposlenih u 2020. do sada došlo u Albaniji, porast od 25 procenata i Sjevernoj Makedoniji od 11 procenata. To je dijelom rezultat prijavljivanja neprijavljenih radnika da bi ostvarili pravo na zdravstveno osiguranje i druga socijalna prava. Osim za Srbiju i Kosovo, administrativni podaci o nezaposlenosti već pokazuju povećanje broja nezaposlenih u odnosu na isti period prethodne godine. Od januara je na biroima za zapošljavanje prijavljeno oko 63.000 novih nezaposlenih. Nadalje, u Q1 2020. podaci o slobodnim radnim mjestima u Crnoj Gori pokazuju smanjenje od 75 procenata, a u Srbiji od 48 procenata, ukazujući da predstoji dalje pogoršanje na tržištu rada.

Firme su brzo prešle na defanzivne mjere: promjena radnog vremena, privremeno smanjenje broja radnih sati, prinudni odmor, neplaćeni odmor i konačno otpuštanje ili čak prinudno zatvaranje, kao mjere prilagođavanja na smanjenje obima poslovanja.

3 U Sjevernoj Makedoniji je firmama bilo dopušteno da ponovo prime radnike i prijave se za subvencioniranje plata za april i maj, što će vjerovatno dovesti do smanjenja broja nezaposlenih.

4 Na Kosovu su firme prijavljivale mnogo veći broj radnika kao novo-nezaposlene nego što su formalno imale radnika, što ukazuje da je podrška za održavanje zaposlenosti u formalnom sektoru kao dio vladinog Hitnog fiskalnog paketa doprinijela prijavljivanju radnika.

5 Prema finansijskoj anketi provedenoj u Sjevernoj Makedoniji sredinom aprila, oko 43 procenta poslovnih subjekata je bilo prinuđeno na zatvaranje zbog mjera ograničavanja kretanja i interakcija, a 40 procenata poslovnih subjekata je očekivalo smanjenje prihoda. Uticaj na mikro-preduzeća je bio naročito jak; 55 procenata njih je bilo prinuđeno na zatvaranje, a oko 50 procenata se suočilo s ozbiljnim padom prihoda.

Prema podacima Privredne komore Srbije, do 31. marta je oko 77.000 radnika bilo na prinudnom odmoru zbog prekida proizvodnje, a oko 1.000 firmi je imalo blokirane račune zbog nemogućnosti plaćanja dugova. Radnici s ugovorima na određeno su prvi otišli. Prema anketama s početka aprila koje je provela Privredna komora Sjeverne Makedonije, samo 19 procenata firmi je poslalo radnike na prinudni odmor, a 0,8 procenata firmi je otpuštalo radnike. Mnoge su imale dovoljno likvidnosti da privremeno zaštite radna mjesta i čekale su na najavljenju podršku vlade za subvencioniranje plata. Ipak, oko 29.000 radnih mjesta je ugroženo, prvenstveno u barovima, restoranima i hotelima, koji su po službenom naređenju zatvoreni. Udruženje poslodavaca na Kosovu je objavilo da su 84 procenta anketiranih firmi ili u potpunosti zatvorene ili smanjile kapacitet ili smanjile radno vrijeme, a oko 29 procenata je smanjilo broj radnika.⁶

Na nezaposlenost će dalje uticati povratak radnika koji su ranije napustili zemlju. U 2017. je oko 3,7 miliona radnika sa Zapadnog Balkana živjelo u Evropi. Kako su mjere ograničenja i smanjena potražnja za radnicima pogodili i evropsko tržište rada, strani radnici s ugovorima na određeno su prvi otpušteni. Mnogi od njih su se odlučili na povratak kući da bi smanjili životne troškove u zemljama u kojima nisu imali socijalno osiguranje ili naknadu za nezaposlene, ali službeni podaci o tome još uvijek nisu dostupni. Ako se vratilo samo 10 procenata, to bi povećalo broj nezaposlenih za jednu trećinu.

Očekuje se da će ukupan uticaj na zaposlenost biti bez presedana i široko rasprostranjen

Nakon ekonomskog pada, uz određeno kašnjenje, vjerovatno će se i usklađivanje zaposlenosti intenzivirati;

⁶ Pogledati i prateću bilješku: "Osjetljivost Zapadnog Balkana na COVID-19: Perspektiva na nivou firme".

⁷ <https://www.un.org/en/development/desa/population/migration/data/estimates2/estimates19.asp>.

u 2019. je došlo do kašnjenja od dva kvartala prije nego što je uticaj ekonomskog usporavanja na zaposlenost posao jasan. U sadašnjoj krizi, mjere ograničenja su imale brži uticaj na zaposlenost, iako rigidnosti radnog zakonodavstva nisu dopustile brže smanjivanje zaposlenosti. Vjerovatno će biti potrebno neko vrijeme da se ispolji veličina uticaja. To će zavisiti od:

- Razvoja krize – da li će oporavak imati oblik slova V, L ili U;
- Heterogenosti ekonomske strukture svake zemlje i kako COVID-19 utiče na konkretne sektore;
- Koliko brzo tržište rada odgovara na promjenu ekonomskih trendova; i
- Koliko efikasno vladine mjere štite radna mjesta i firme (od pristupa „šta-košta-da-košta“ do ciljanih i fiskalno održivih paketa).

Sektori koji su najviše pogođeni drastičnim padom aktivnosti su ugostiteljstvo, dio prerađivačke industrije, veleprodaja i dio maloprodaje, nekretnine i poslovne usluge (Tabela 1). Oni su radno-intenzivni i često zapošljavaju slabo plaćene radnike s niskim vještinama, naročito ugostiteljstvo i maloprodaja. Radnici zaposleni u djelatnostima koje se smatraju nužnim (npr. distribucija hrane, lijekovi) su nastavili s radom, ali uz velike zdravstvene rizike vezane za radno mjesto. Uticaj na prerađivačku industriju je podijeljen – lijekovi, prerada poljoprivrednih proizvoda i proizvodnja hrane, dio papirne i tekstilne industrije su nastavili s radom, ali radnici u lancu automobilske industrije su poslani kući, obzirom da je došlo do prekida proizvodnje. U sektorima transporta, skladištenja i telekomunikacija neki radnici su bili negativno pogođeni (npr. u avio-prevozu); dok su drugi nastavili s radom da bi zadovoljili povećanu potražnju za online prodajom. Poljoprivreda je u većoj mjeri ostala nezahvaćena, osim ograničenja snabdijevanja uvoznom robom i poljoprivrednim repromaterijalom zbog zatvaranja granica.

Tabela 1. Rizični sektori – Obojeni grafikon

	ALB	BIH	KOS	MKD	CG	SRB
Obrazovanje	Nizak					
Ljudsko zdravlje i socijalni rad						
Javna administracija i odbrana: obavezno socijalno osiguranje						
Komunalni sektor						
Finansije i osiguranje						
Informacije i komunikacije						
Poljoprivreda; šumarstvo i ribarstvo						
Rudarstvo i eksploatacija dobara			Srednje nizak			Srednje nizak
Transport; skladištenje i komunikacija	Srednje visok*					
Prerađivačka industrija						
Građevinarstvo						
Ugostiteljstvo	Visok					
Nekretnine; poslovne i administrativne djelatnosti						
Veleprodaja i maloprodaja; popravak motornih vozila i motocikala						
Umjetnost, zabava i rekreacija i ostale usluge						

Izvor: Usklađeno prema ILO Monitoru 2. izdanje: „COVID-19 i svijet rada.“

Napomena: Obojeni grafikon pokazuje procijenjeni rizik od negativnih uticaja na tržištu rada za svaki sektor.

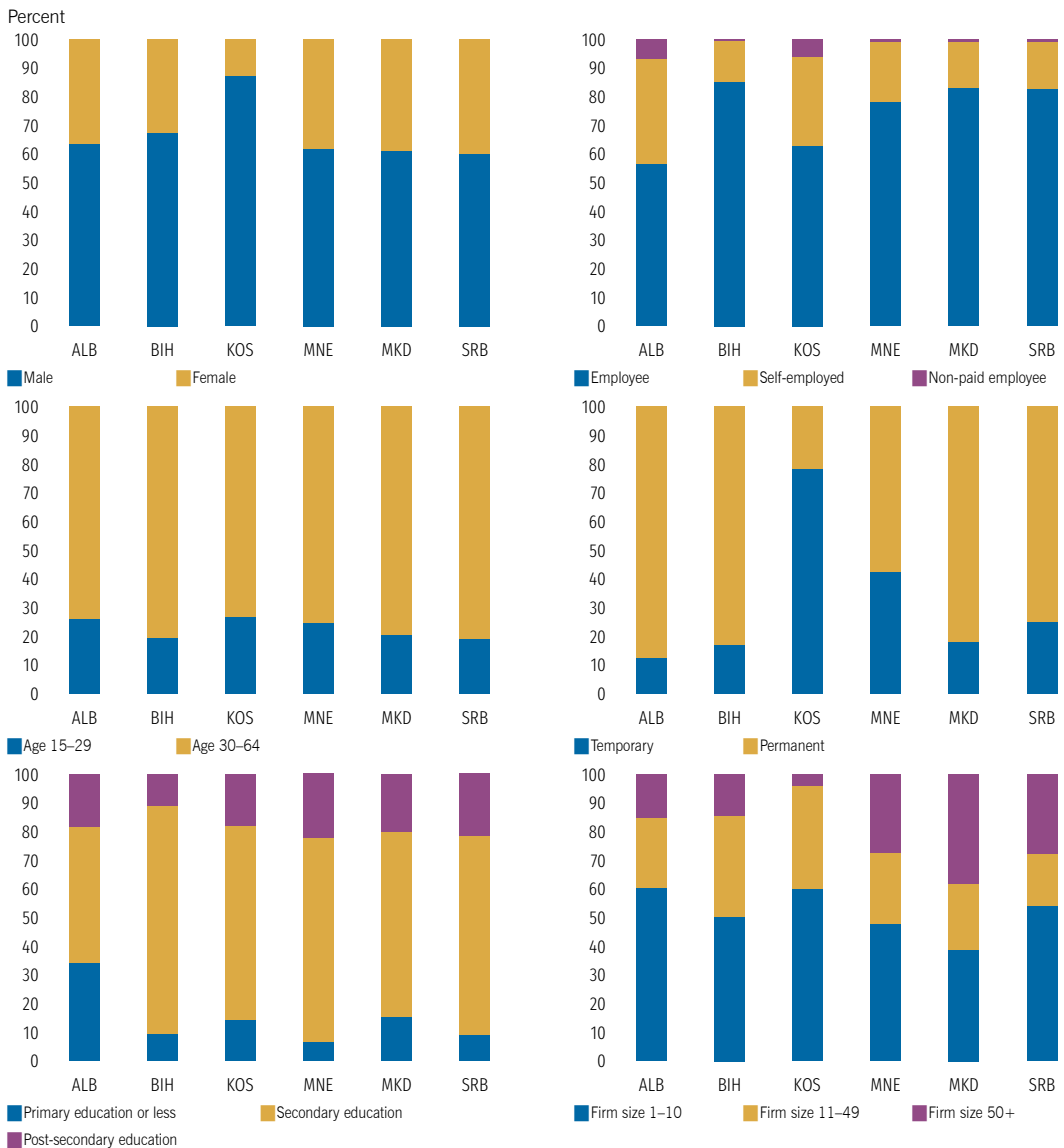
COVID-19 kriza na tržištu rada će najviše pogoditi muškarce starije od 30 godina sa srednjim obrazovanjem i stalnim radnim mjestom u malom i srednjem preduzeću (SME).

Primjena procjene sektorskog rizika na podatke o radnoj snazi za zemlje Zapadnog Balkana ukazuje da će uticajem COVID-19 krize najviše biti pogođeni muškarci stariji od 30 godina sa srednjim obrazovanjem i stalnim radnom mjestom u SME. Oko dvije trećine radnika koji će vjerovatno biti pogođeni su muškarci, jer je zaposleno više muškaraca nego žena i zbog razlike u radnim mjestima na kojima su zaposleni. Ranije postojeće rodne razlike na Kosovu ukazuju da će žene činiti samo 13 procenata pogođenih radnika. Bitno je osigurati da se rodne razlike ne povećaju nakon pandemije i da poboljšanja u akumulaciji ljudskog kapitala, ekonomskom osnaživanju,

kao i slušanju glasa i poduzetništvu žena, teškom mukom ostvarena u prethodnim decenijama ne anuliraju. Tri četvrtine radnika koji će vjerovatno biti pogođeni su starosti 30-64 godine. U regiji u cjelini, dvije trećine njih imaju srednje obrazovanje, a u Albaniji manje od 50 procenata. Oko 34 procenata pogođenih imaju samo osnovno obrazovanje. Oko 23 procenta svih koji će vjerovatno biti pogođeni su samozaposleni, dok je većina (tri četvrtine) zaposlena u SME na neodređeno (dvije trećine).

Nije iznenađujuće da će zaposleni u privatnom sektoru podnijeti teret krize (88 procenata). Samo će na Kosovu više privremenih, nego stalnih radnika, izgubiti posao, ali razlog tome je struktura tržišta od prije krize.

Slika 5. Profili radnika koji će vjerovatno biti pogođeni⁸

Izvor: Nacionalni zavodi za statistiku, kalkulacije osoblja Svjetske banke.
 Napomena: Podaci Ankete radne snage (LFS) 2017 za Sjevernu Makedoniju i Srbiju. Podaci LFS 2018 za Albaniju, Kosovo i Crnu Goru. Za BiH podaci LFS 2019; kalkulacije uradili Svjetska banka i Agencija za statistiku BiH.

Polovina pogođenih radnika je u malim firmama (do 10 radnika), iako će u Sjevernoj Makedoniji preko 38 procenata pogođenih radnika biti iz većih firmi. Jedna trećina svih pogođenih radnika na Zapadnom Balkanu radi u veleprodaji i maloprodaji.

⁸ Kalkulacije uradili Ana Maria Ovideo (Albanija), Trang Van Nguyen (Srbija i Crna Gora), Anastasia Terskaya (Sjeverna Makedonija), Stefanie Brodmann (Kosovo), Leonardo Lucchetti s Agencijom za statistiku Bosne i Hercegovine (BiH).

Tabela 2. Programi podrške za zaštitu radnih mjesta na Zapadnom Balkanu

Fiskalne mjere	Albanija	Bosna i Hercegovina	Kosovo	Sjeverna Makedon	Crna Gora	Srbija
Subvencija/oslobođanje od plaćanja socijalnih doprinosa		✓	✓	✓	✓	✓
Subvencioniranje plata u privatnom sektoru			✓	✓	✓	✓
Ublažavanje uslova za naknadu za nezaposlene	✓	✓	✓	✓	✓	✓

Obim povećanja nezaposlenosti će zavisiti i od efektivnosti mjera politike za povećanje potražnje za radnom snagom.

Neposredni odgovor politike treba osigurati olakšanje za radnike i firme u cilju zaštite egzistencije i ekonomski održivih djelatnosti, naročito u teško pogođenim sektorima, time postavljajući temelje za brz oporavak uz otvaranje radnih mjesta kad se pandemija stavi pod kontrolu. Javni resursi se prvo trebaju koristiti za pružanje privremene ciljane pomoći teško pogođenim sektorima. Iskustva iz ranijih ekonomskih kriza pokazuju da subvencioniranje plata može pomoći očuvanju radnih mjesta. Negativne ocjene subvencioniranja plata se obično odnose na programe usmjerene na radnike u nepovoljnijem položaju ili promociju otvaranja radnih mjesta u „normalnim“ ekonomskim vremenima. Međutim, uspostavljanje programa subvencija može potrajati. Efektivna komunikacija, socijalni dijalog i jasna opredijeljenost vlasti su od kritičnog značaja za ograničavanje gubitaka radnih mjesta u ovom momentu.¹⁰

Sljedeće kratkoročne politike se često primjenjuju za zaštitu pogođenih ljudi i pomoć za očuvanje radnih mjesta u inače održivim djelatnostima:

- Olakšanje alternativnog zapošljavanja ili zapošljavanja onih koji ne rade;
- Osiguranje zaštite prihoda za one koji izgube posao i izvor egzistencije;
- Zaštita firmi od prijetećeg stečaja zbog šoka ponude, prekida kanala snabdijevanja i uvođenja mjera ograničenja; i
- Podrška za zadržavanje radnika kroz subvencije.¹¹

Sve zemlje Zapadnog Balkana provode aktivnosti na poticanju preduzeća da zadrže ili otvaraju radna mjesta. Do aprila 2020., mjesec nakon zatvaranja i uvođenja mjera ograničenja, sve vlade su usvojile programe spašavanja radnih mjesta i firmi. Pored mjera zaštite zdravlja, poreskih olakšica, garantnih shema, subvencioniranih kreditnih linija i mjera socijalnog distanciranja, uvedene su i mjere za spašavanje radnih mjesta kroz djelimično ili puno pokrivanje troškova plata, veće naknade za nezaposlene uz ublažavanje kriterija (Tabela 2). Dok se mjere koje su vlade najavile još uvijek uspostavljaju; bitno je vršiti monitoring njihovih efekata i prilagođavati ih kako bude potrebno

⁹ Pogledati, na primjer Cahuc (2019) za pregled kratkoročnih kompenzacija rada i Bruhn (2016) za Meksiko.

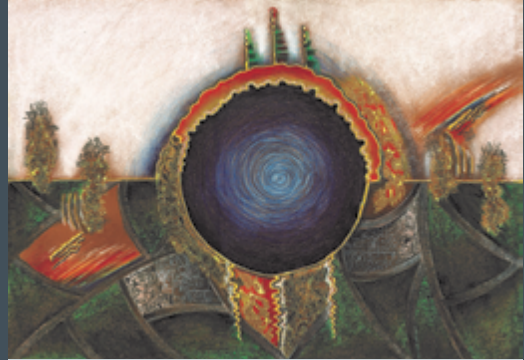
¹⁰ Pogledajte sljedeću bilješku za principe dizajna subvencioniranja plata: <https://www.jobsanddevelopment.org/wp-content/uploads/2020/05/WB-Design-and-Implementation-Practices-for-Wage-Subsidies-during-COVID-19.pdf>.

¹¹ Pogledati prateće bilješke: “Osjetljivost zapadnog Balkana na Covid-19: Perspektiva na nivou firme” i “Odgovor socijalne zaštite na COVID-19 krizu na Zapadnom Balkanu.

Iako se efekti krize još uvijek razvijaju, postoje blagi znaci barem privremenog olakšanja u nekim zemljama. Stoga vlasti ne bi trebale izgubiti iz vida dugoročnije izazove, kao što su akutni nedostatak radne snage i vještina, te niska produktivnost. Bilo bi od koristi ispitati mogućnosti za prebacivanje poslovanja tamo gdje je jeftinije ili bliže, ugovaranje vanjskih izvršilaca i digitalizaciju. Dugoročno, zemlje Zapadnog Balkana trebaju povećati ulaganja u sticanje vještina i povećanje pristupa razvoju vještina. Da bi se smanjila prijetnja automatizacije i poboljšao kvalitet radnih mjesta, regija treba povećati investicije i u osnovne vještine i u moderne vještine „nove ekonomije“, kao što su ICT, rješavanje problema, kreativnost, komunikacije i međuljudski odnosi, tako da se postojeći i budući radnici mogu lakše prilagoditi brzim promjenama na tržištu rada.¹²

¹² Svjetska banka (2020): Trendovi na tržištu rada Zapadnog Balkana 2020.

Potražite ovaj izvještaj online:
www.worldbank.org/eca/wbrer

T i i j a

Autor Tanja Burzanović (Crna Gora)

Dr. Tatjana Burzanović ima veliko iskustvo na polju grafičkog dizajna, grafičke arhitekture, dizajna interijera. Radila je kao umjetnički direktor, dizajner interijera i grafički dizajner na različitim instancama. Imala je mnogo izložbi na raznim mjestima. Dobila je brojne nagrade za svoja umjetnička i književna djela. Objavila je knjigu pod naslovom „Međuodnosi umjetničkih svjetova“, uz podršku Ambasade Indije za Austriju i Crnu Goru u Beču. Njena umjetnička filozofija uključuje prikaz odnosa između umjetničkih svjetova (prostorna i vremenska umjetnost). Stoga umjetnik posreduje između prirode i duha, a opet proističe iz apsolutne ideje i služi svrsi ispunjenja apsolutnog duha. 'Dokučiti značenje kroz formu' je zadatak umjetnosti kojeg savremeni mislilac postavlja da bi pokazao da su stvaranje formi i davanje smisla dva istovremena, isprepletena i apsolutno neodvojiva procesa u umjetnosti. Bez te spoznaje nije moguće napraviti iskorak na istraživanju prirode umjetnosti i književnosti. Ona vjeruje da je umjetnost način traganja za istinom. Umjetnost je neodvojiva od traganja za istinom.

Ljudi oblikuju ideje, ljudi modeliraju snove i ljudi stvaraju umjetnost. Da bi lokalne umjetnike povezali sa širom publikom, naslovnica ovog izvještaja i njegovih narednih izdanja će predstavljati umjetnička djela iz zemalja Zapadnog Balkana.